

МАКЕДОНСКИ
ЦЕНТАР ЗА
МАГНАРОДНА
СОРАБОТКА

ПРАВЕДНОСТ ПРЕРАПОДЕЛЕ ПРИХОДА
ЕВРОПСКА УНИЈА И ОХРИДСКИ
РАМКОВЕН ДОГОВОР
KORNIZA ПРАВНА
JURIDIKE РАМКА:
ЗАШТИТА ОД ДОНЕСЕНИ
МАЈОРИЗАЦИЈА ЗАКОНИ
BARJOVIPE E SIKLJOVIPASKORO
E PREPERUTNENGORO E
KHEDIPANGORO ANE SA E DIGRE
ВЕРСНИТЕ ЗАКОНИЦИ **ФИСКАЛНА**
ВО ПРОЦЕСОТ ЧО
ДЕНЦИОНАЛИЗАЦИЈА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА
„ДА“ ЗА ОУ ЕДИНСТВО -BUXHETI I KOMUNES
BASHKIMI - BIRLIK“SE TETOVES
МЕЃУЕТНИЧКИОТ ДИЈАЛОГ ВО ОПШТИНА КУМАНОВО
ПРАВНА РАМКА ДОНЕСЕНИ
ЗАКОНИ И ПОДЗАКОНСКИ АКТИ
КУМАНОВО
ЕТНИЧКОТО
ДИСТОЧОК KORNIZE E OHRIT
И КУЛТУРНОСТИ
KOMISIJE ZA ODNOSI MEĐU ZAJEDNICA
ЗАШТИТА ОД ДЕМОБИЛИЗАЦИЈА
МАЈОРИЗАЦИЈА РАЗОРУЖУВАЊЕ И
ФИСКАЛНА РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА
ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА

ОХРИДСКИ РАМКОВЕН ДОГОВОР

СТУДИИ НА СЛУЧАЈ

МАКЕДОНСКИ
ЦЕНТАР ЗА
МАЃУНАРОДНА
СОРАБОТКА

ОХРИДСКИ РАМКОВЕН ДОГОВОР

СТУДИИ НА СЛУЧАЈ

Издавач

Македонски центар за меѓународна соработка (МЦМС)

За издавачите

Александар Кржаловски, прв извршен директор на МЦМС
Димче Митрески, извршен директор на МЦМС

Уредник: Сашо Клековски

Редакција: Сашо Клековски, Александар Кржаловски, Даниела Стојанова

Автори

Јорданка Галева
Fisnik Shabani
Слаѓана Димишкова
Јован Близнаковски
Реџеп Али Чупи
Елена Наџевска
Лулзим Селами
Илина Мангова
Благородна Ампова
Pranvera Imeri
Arlinda Imeri
Јасмина Поповска
Марија Саздевски
Дервиша Хаџиќ-Рахиќ
Мухамед Точи
Дона Димов-Марковска
Форум - Центар за стратешки истражувања и документација
Билјана Начарова
Наталија Шикова
Тања Хафнер-Адеми
Илина Нешиќ

Лектура

Даниел Медароски

Подготовка

Кома

Печати:

Arcuss Design d.o.o.

Тираж:

500

август 2011 г.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје
321.7(497.7)„2001“

ОХРИДСКИ рамковен договор : студии на случај / [уредник Сашо Клековски]. - Скопје : Македонски центар за меѓународна соработка, 2011. - 152 стр. ; 29 см

Текст на мак. и алб. јазик. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон главите

ISBN 978-608-4617-41-9

а) Охридски рамковен договор - 2001-2011

COBISS.MK-ID 89131018

Мислењата што се изразени овде им припаѓаат на авторите и не ги одразуваат ставовите на издавачот или донаторите на овој извештај.

Македонски центар за меѓународна соработка

Сите права се задржани, репродуцирањето, копирањето, трансмисијата или преводот на кој било дел од оваа публикација може да се изврши единствено под следните услови: со претходна дозвола на издавачот, заради цитирање во анализа на книгата и под услови изложени во продолжение.

Авторското право на оваа публикација е заштитено, но публикацијата може да се репродуцира на кој било начин и без наплата за едукативни намени. За копирањето во други услови, за употреба во други публикации или пак за превод или адаптација, треба да се обезбеди претходна дозвола од издавачот.

СОДРЖИНА

Наталија Шикова

МУЛТИКУЛТУРАТА ОДРАЗЕНА ВО ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ, ВО НИВНИТЕ ПРОГРАМИ И ВО РАКОВОДСТВОТА

Natalija Shikova, Multikultura e reflektuar në partitë politike,
në programet e tyre dhe në udhëheqësit

Natalija Šikova, The Multiculture Reflected in the Political Parties, in Their Programmes and Leaderships7

Јорданка Галева

ИЗУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД УЧЕНИЦИТЕ ОД НЕМНОЗИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ

Jordanka Galeva, Të mësuarit e gjuhës maqedonase nga ana e nxënësve nga bashkësitë jo shumicë

Jordanka Galeva, Studying of the Macedonian Language by the Non-Majority Communities Students18

Марјан Младеновски

РАМКОВНИОТ ДОГОВОР, ЕТНИЧКАТА ДИСТАНЦА И МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ: ФОКУС НА ОПШТИНА КУМАНОВО

Marjan Mladenovski, Marrëveshja kornizë, distanca etnike dhe
multikulturalizmi: Fokus në Komunën e Kumanovës

Marjan Mladenovski, The Framework Agreement, Ethnic Distance and Multiculturalism:

Focus on the Municipality of Kumanovo25

Фисник Шабани

КОРНИЗА ЛИГЖОРЕ: ШКОРТИМ ГЈИТНПЕРФШИРËС И ЛИГЈЕВЕ ПËР ИМПЛЕМЕНТИМИН Е МКО

Фисник Шабани, Правна рамка: Сеопфатен преглед на закони за спроведување на ОРД

Fisnik Shabani, Legal Framework: Comprehensive review of laws for implementation of OFA.....36

Тања Хафнер-Адеми, Илина Нешиќ

ЕВРОПСКАТА УНИЈА И ОХРИДСКИОТ РАМКОВЕН ДОГОВОР

Tanja Hafner-Ademi, Ilina Neshiq, Bashkimi Evropian dhe Marrëveshja kornizë e Ohrit

Tanja Hafner-Ademi, Ilina Nešik, The European Union and Ohrid Framework Agreement 44

Слаѓана Димишкова

УПОТРЕБАТА НА ЗНАМИЊА ПРЕД ЛОКАЛНИТЕ ЈАВНИ ОБЈЕКТИ

Sllagjana Dimishkova, Përdorimi i flamujve para objekteve publike lokale

Slagjana Dimiškova, The Usage of Flags in front of Local Public Facilities 51

Јован Близнаковски

ЛОКАЛНА ЈАЗИЧНА ПОЛИТИКА ЗА ЗАЕДНИЦИТЕ ПОД 20 %:

СЛУЧАИТЕ НА ГОСТИВАР И НА КУМАНОВО

Jovan Bliznakovski, Politika gjuhësore lokale për bashkësitë nën 20%: rastet e Gostivarit dhe Kumanovës

Jovan Bliznakovski, Local Language Policies for the Communities under 20%: Gostivar and Kumanovo Cases.....57

Реџеп Али Чупи

РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА ПРИПАДНИЦИТЕ НА ЗАЕДНИЦИТЕ

ВО СИТЕ СТЕПЕНИ, ПО ДОНЕСУВАЊЕТО НА ОХРИДСКИОТ РАМКОВЕН ДОГОВОР

Redžep Ali Čupi, Barjovipe e sikhjovipaskoro e preperutnengoro e
khedipangoro ane sa e digre, palo anipe e Ohrideskere phandle lafeskoro

Rexhep Ali Čupi, Zhvillimi i arsimit të pjesëtarëve të bashkësive në të gjitha shkallët,
pas miratimit të Marrëveshjes kornizë të Ohrit

Redžep Ali Čupi, The Development of the Education of the Communities in All Levels,

after the Adoption of the Ohrid Framework Agreement.....63

Елена Нацевска, Лулзим Селами

УНИФИЦИРАНИ СТАНДАРДИ ЗА АКАДЕМСКИТЕ ПРОГРАМИ НА ДВОЈАЗИЧНИТЕ, ПАРАЛЕЛНИ И КООПЕРАТИВНИ СТУДИИ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ ФОН

Elena Nacevska, Lulzim Selami, Standarde të unifikuara për programet akademike të studimeve
dygjuhësore, paralele dhe kooperative në Universitetin FON

Elena Nacevska, Lulzim Selami, Unified Standards of the Academic Programmes for the

Bilingual, Parallel and Cooperative Studies at FOM University 69

Илина Мангова

ДАЛИ ВЕРСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ ИМААТ РАМНОПРАВЕН ТРЕТМАН ВО ПРОЦЕСОТ НА ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА?

Ilina Mangova, Bashkësitë fetare a kanë trajtim të barabartë në procesin e denacionalizimit?

Ilina Mangova, Do the Religious Communities Have an Equal Treatment in the Denationalization Process? 77

Благородна Ампова

ФИНАНСИСКАТА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА ОД 2005 ГОДИНА ДО МАЈ 2011 ГОДИНА

Bllagorodna Ampova, Decentralizimi financiar nga viti 2005 deri në maj 2011

Blagorodna Ampova, Fiscal Decentralization from 2005 to May 2011 84

Pranvera Imeri, Arlinda Imeri

БУХНЕТИ И КОМУНЕС СЕ ТЕТОВЕ

Пранвера Имери, Арлинда Имери, Буџет на општина Тетово

Pranvera Ymeri, Arlinda Ymeri, The Budget of the Municipality of Tetovo 91

Јасмина Поповска

ФИСКАЛНА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Jasmina Popovska, Decentralizimi fiskal në Republikën e Maqedonisë

Jasmina Popovska, Fiscal Decentralization in the Republic of Macedonia 98

Марија Саздевски

ПРАВЕДНОСТ НА РЕДИСТРИБУЦИЈА НА ПРИХОДИ ОД ДОТАЦИИ ОД ДРУГИ НИВОА НА ВЛАСТ

Марија Саздевски, Праведност прерасподеле прихода од дотација од других нивоа власти

Marija Sazdevski, Drejtësi në re-distribuirimin e të ardhurave nga dotacionet nga nivelet tjera të pushtetit

Marija Sazdevski, Equitability in the Re-distribution of Grant Transfers from Other Levels of Government 106

Дервиша Хаџиќ-Рахиќ

КОМИСИТЕ ЗА ОДНОСИ ПОМЕЃУ ЗАЕДНИЦИТЕ - АКТИВЕН МЕХАНИЗМ ЗА ЗАШТИТА ОД МАЈОРИЗАЦИЈА ВО ЕТНИЧКИ ХЕТЕРОГЕНИТЕ ОПШТИНИ

Derviša Hadžik-Rahić, Komisije za odnose među zajednicama –

aktivni mehanizam za zaštitu od majorizacije u etnički heterogenim opštinama

Dervisha Haxhiq-Rahiq, Komisionet për marrëdhënie ndërmjet bashkësive –

mekanizëm aktiv për mbrojtje nga majorizimi në komunat heterogjene etnike

Derviša Hadžik-Rahić, The Committees for Relations among the Communities –

Active Mechanism for Protection from Majorisation in the Ethnically Heterogeneous Municipalities 119

Мухамед Точи

ДА ЗА ОУ „ЕДИНСТВО - BASHKIMI - BIRLIK“

Muhamed Toçi, OJA başi FŞ „Edinstvo - Bashkimi - Birlik“

Muhamed Toçi, PO për SHF “Edinstvo-Bashkimi-Birlik”

Muhamed Toçi, YES to “Edinstvo - Bashkimi - Birlik” primary school 124

Дона Димов-Марковска

ИЛУСТРАЦИЈА НА ПРИМЕНАТА НА ОРД НА ЛОКАЛНО НИВО ВО ТЕТОВО И ВО ТЕАРЦЕ

Dona Dimov-Markovska, Ilustrim i aplikimit të MKO në nivel lokal në Tetovë dhe Tearcë

Dona Dimov-Markovska, Illustration of OFA Implementation at Local Level in Tetovo and Tearce 131

Форум - Центар за стратешки истражувања и документација

УЛОГАТА НА МЕЃУЕТНИЧКИОТ ДИЈАЛОГ ВО ПРОЦЕСОТ НА ОДЛУЧУВАЊЕ ВО ОПШТИНА КУМАНОВО

Forum - Qendra për Hulumtime Strategjike dhe Dokumentim, Roli i dialogut ndërkombëtar në procesin e vendimmarrjes në Komunën e Kumanovës

Forum – Centre for Strategic Research and Documentation, The Role of the Inter-ethnic Dialogue in the Decision

Making Process in the Municipality of Kumanovo 137

Билјана Начарова

РЕАЛИЗИРАЊЕ НА ПРОГРАМИТЕ ДРР - НЕОПХОДЕН УСЛОВ ЗА ПРИМЕНА НА ОРД

Biljana Načarova, Realizimi i programeve DRR – kusht i domosdoshëm për aplikimin e MKO

Biljana Načarova, Implementation of DRR Programmers – A Necessary Precondition for OFA Implementation 142

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

БДП	Бруто-домашен производ
ВМРО	Внатрешно македонска револуционерна организација
ВМРО-ДП	ВМРО – Демократска партија
ВМРО-ДПМНЕ	ВМРО – Демократска партија за македонско национално единство
ВМРО-НП	ВМРО – Народна партија
ГО	Граѓанска/и организација/и
ДДВ	Данок на додадена вредност
ДНЕТ	Движење за национално единство на Турците
ДПА	Демократска партија на Албанците
ДПСМ	Демократска партија на Србите во Македонија
ДПТ	Демократска партија на Турците
ДРР	Демобилизација, разоружување, ресоцијализација
ДУИ	Демократска унија за интеграција
ДУТ	Државент универзитет во Тетово
ЕЗРМ	Еврејска заедница на Република Македонија
ЕК	Европска комисија
ЕКРИ	Европска комисија против расизам и нетолеранција
ЕКТС	Европски кредит трансфер систем
ЕЛС	Единици на локална самоуправа
ЕУ	Европска Унија
ЗЕЛС	Заедница на единиците на локалната самоуправа
ЗФР	Здружение на финансиски работници на локалната самоуправа и јавни претпријатија
ИВЗ	Исламска верска заедница
КОМЗ	Комисии за односи меѓу заедниците
ЛДП	Либерално-демократска партија
МПЦ	Македонска православна црква
МЦМС	Македонски центар за меѓународна соработка
НДП	Национална демократска преродба
НСДП	Нова социјалдемократска партија
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
ОЕЦД	Организација за економска соработка и развој
ОНА	Ослободителна народна армија
ОРД	Охридски рамковен договор
ПДД	Персонален данок на доход
РМ	Република Македонија
САД	Соединети Американски Држави
СДПМ	Социјалдемократска партија на Македонија
СДСМ	Социјалдемократски сојуз на Македонија
СНС	Српска напредна странка
ССРД	Секретаријат за спроведување на Рамковниот договор
ТМОРО-ВЕП	Татковинска македонска организација за радикална обнова – Вардар, Егеј, Пирин
УЈИЕ	Универзитет на Југоисточна Европа

ВОВЕД

Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС) во функција на остварување на својата визија за мир, хармонија и просперитет во Македонија, а воден од мисијата за нови и иновативни решенија за општествените проблеми, постојано ги следи и анализира состојбите во општеството, спроведува истражувања за тие состојби и ефектите од воведените промени и предлага решенија за нивно подобрување.

Во пресрет на десетгодишнината од потпишувањето на Охридскиот рамковен договор (ОРД), со кој се воведоа промени во политичкото уредување на Македонија, МЦМС спроведе сеопфатно истражување за спроведувањето и постигнувањата на ОРД, како и на ефектите и влијанието што тие ги имаа(т) за граѓаните на Македонија, општеството и државата.

Истражување за Охридскиот рамковен договор

Истражувањето за Охридскиот рамковен договор се состои од повеќе фази, примена на различни методологии и резултира со неколку посебни и еден главен извештај.

Истражувањето трае повеќе од една година, а се спроведува од повеќечлен истражувачки тим, во консултации со советодавен комитет составен од различни државни, граѓански и академски чинители.

Оваа истражување се спроведува за првпат и истражувачкиот тим разви концепциска рамка од почеток. Концепцијата е заснована од сопствените искуства на МЦМС и истражувачкиот тим, на малкуте постоечки истражувања во глобални рамки, како Северна Ирска, Јужноафриканската Република и Австралија. Тимот разви систем на показатели за процена и понатамошно следење повеќе димензии на ОРД: цели и принципи, прекин на непријателствата, децентрализација, недискриминација (вкл. правична застапеност), заштита од мајоризација, изразување на идентитетот (вкл. култура, јазик и образование), како димензии кои не се дел од ОРД, но имаат влијание како околината (политичка, економска, социо-културна), меѓуетничките односи и институциите одговорни за ОРД.

При истражувањето беа применети повеќе методи, од анализа на постоечката литература, статистика и информации од релевантни институции, испитување на јавното мислење (со теренски анкети), преку интервјуа со клучни чинители и до студии на случај.

Во оваа публикација се содржани студиите на случај, кои подлабоко обработуваат определени теми поврзани со ОРД.

Студии на случај

Студиите за случај беа предвидени за оние показатели за Охридскиот рамковен договор за кои потребните информации не можеа да се обезбедат со статистика и испитување на јавното мислење. Авторите на студиите беа избрани преку јавен конкурс.

МЦМС избра 19 теми за студии на случај, сите од различни автори. Опфатени се најголем дел од показателите.

Студиите на случај претставуваат длабинска анализа на конкретни прашања (случаи) од важност за ОРД. Методологијата употребена во студиите е одговорност на авторите и користени се повеќе истражувачки методи: анкети, интервјуа, анализа на литература и сл.

Дел од наодите и заклучоците од овие студии ќе најдат свое место во главниот извештај од истражувањето за ОРД, а во оваа публикација студиите се прикажани во целост, за да послужат како основа за други истражувачи и истражувања.

Студиите се работени и објавени на јазикот кој го одбрале авторите. Насловите и резимињата на студиите, како и кратките биографии на авторите се објавени на македонски, на албански и на англиски јазик, како и на јазикот на авторите (ромски, босански и српски јазик).

Јорданка Галева

ИЗУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД УЧЕНИЦИТЕ ОД НЕМНОЗИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ

Jordanka Galeva, Të mësuarit e gjuhës maqedonase nga ana e nxënësve nga bashkësitë jo shumicë
Jordanka Galeva, Studying of the Macedonian Language by the Non-Majority Communities Students

РЕЗИМЕ

Студијата Изучување на македонскиот јазик од учениците од немнозинските заедници имаше за цел да ги лоцира причините за појавување на проблемот по ова прашање и да извлече заклучоци и препораки за идни одржливи решенија. Во оваа насока, истражувањето беше спроведено преку три методи. Во првиот дел од истражувањето беше направена анализа на нормативната регулатива, додека во вториот, истражувањето беше спроведено преку анализа на изјави и мислења дадени во медиумите и на јавните дебати и како и на анализа на резултатите добиени од интервјуата направени со стручни личности со различни професионални профили и од различна национална припадност. Истражувањето покажа дека главната причина за појава на проблемот е неподготвеност и неинволвираност на засегнатите страни во одлучувањето за прашања кои директно се поврзани со нив. Конкретно од студијата се заклучува дека изучувањето на македонскиот јазик е потреба и дека запознавањето со јазикот треба да отпочне во најраната возраст. Најдобар пример за тоа се пилот проектите за предучилишно и основно двојазично образование, кои најлесно може да се реализираат преку релаксиран пристап во подготовка на родителите и наставниците, а не со наметнување.

PËRMBLEDHJE

Studimi “Mësimi i gjuhës maqedonase nga nxënësit e komuniteteve pakicë”, kishte për qëllim gjetjen e shkaqeve të shfaqjes së problemit për këtë çështje dhe të nxirren konkluzione dhe rekomandime për zgjidhjet e ardhme të qëndrueshme. Në këtë drejtim, studimi është realizuar përmes tri metodave. Në pjesën e parë të hulumtimit u bë analiza e rregullativës normative, ndërsa studimi i dytë u zhvillua duke analizuar deklaratat dhe opinionet e paraqitura në media dhe debatet publike, sikurse edhe analizat e rezultateve nga intervistat e bëra me njerëz profesional, me profile të ndryshme profesionale dhe me prejardhje të ndryshme kombëtare.

Hulumtimi ka treguar se shkaku kryesor i paraqitjes së problemit është mungesa e vullnetit dhe mos-involvimit të aktorëve në marrjen e vendimeve për çështje që lidhen direkt me ata. Konkretisht nga studimi përfundohet se mësimi i gjuhës maqedonase është një domosdoshmëri dhe se njohja me gjuhën duhet të fillojë në moshën më të re. Shembulli më i mirë është projekti pilot për arsimin parashkollor dhe fillor dygjuhësor, që më së lehti mund të realizohen nëpërmjet një qasje të relaksuar për përgatitjen e prindërve dhe mësuesve, e jo me imponim.

SUMMARY

The case study “Studying the Macedonian Language by the Non-Majority Students” aimed at locating the reasons for the occurrence of the problem on this issue and drawing conclusions and recommendations on future sustainable solutions. In this direction, the research was conducted via three methods. In the first part of the research there was an analysis of the normative regulations, while in the second part, the research was conducted via an analysis of statements and opinions given in the media and in public debates, as well as an analysis of the results obtained from the interviews made with experts of various professional profiles and various ethnicity. The research showed the main reason for the occurrence of the problem was the unpreparedness and lack of involvement of the stakeholders in the decisions that directly concern them. More specifically, the study concludes that studying the Macedonian language is an essential need and it should start to be studied at an earliest age. The best example for this are the pilot projects for preschool and primary bilingual education, which can be implemented in the easiest way via a relaxed approach in the preparation of the parents and teachers, rather than by imposing.

ВОВЕД

Изучувањето на македонскиот јазик од учениците на немнозинската заедница е тема која стана многу актуелна во текот на учебната 2009/2010 година во Република Македонија. Главната причина за актуелизирање на ова прашање беше донесеното решение, од страна на министертот, кое предвидуваše изучувањето на македонскиот јазик од страна на учениците од немнозинските заедници да отпочне во прво одделение, спротивно на она што го уредува законот, односно наставниот план, според кој изучувањето на македонскиот јазик започнува во четврто одделение. Оваа одлука наиде на голем отпор кај албанската заедница, кој се манифестираше во два облика: преку бојкот на наставата на часовите по македонски јазик во прво одделение и преку иницијатива за покренување судска постапка за оценување на уставноста и законитоста на министерското решение. Тргувајќи од хипотезата дека појавата на проблемот е резултат на повеќе фактори од различна природа, и тоа: политичка, педагошка, психолошка и правна, целта на студијата е да утврди кој од овие фактори беше највлијателен и пресуден во појавата на проблемот, со крајна цел да се најде оптимално идно решение за истиот.

Методологија

Истражувањето во оваа студија на случај беше спрове-

дено во неколку фази, преку повеќе истражувачки методи.

Првата фаза на истражувањето опфати анализа на нормативни и образовни документи. Во неа е направен преглед на релевантна уставна и законска регулатива и на наставните планови, поврзани со изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Во рамките на овој преглед анализирани се уставните одредби за образование, законските норми и наставните планови за основно образование и други документи кои го третираат прашањето за изучување на македонскиот јазик. Во Втората фаза на истражување беше лоциран проблемот и беа анализирани изјавите и мислењата дадени во медиумите и на јавните дебати во текот на 2010 година, од страна на политичари, претставници од невладиниот сектор, универзитетски професори и стручни лица, припадници на сите етнички заедници. Во третата фаза на истражувањето е претставена моменталната состојба околу прашањето за изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници и направени се анализи на изјавите дадени во интервјуата направени, во периодот од 13 до 24 јуни 2011 г., на стручни личности и експерти од правната и педагошката област, на политичари од албанскиот блок, како и на инволвирани во пилот-проектот за

двојазично образование, спроведен од Нансен дијалог центарот (Nansen Dialogue Centar) од Скопје. Изборот на испитаниците беше направен на начин да се добие една целосна слика за проблемот од правен, образовен, педагошки и политичкиот аспект. За тоа беа избрани следните личности: Мите Стефановски, советник по македонски јазик од бирото за развој на образованието во Тетово, Нухи Дерлишта, претседател на сојузот на наставници Албанци и член на Националната комисија за ученици, Сашо Стојковски, извршен директор на Нансен дијалог центарот од Скопје, Изет Меџети, градоначалник на општина Чаир, Абдурахман Алити, член и поранешен лидер на Партијата за демократски просперитет во Македонија, како и со претставници од Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците и припадниците на заедниците, односно со Исмаил Демировиќ, одговорен на Управата и претставник за бошњачката заедница, Аџет Иметовска-Јавуз, заменик на Управата и претставник на турската заедница и Никола Младеновиќ, претставник за српската заедница.

Со цел да се добие перцепција во однос на причините за бојкотот на наставата по македонски јазик, беа поставени следните прашања: Кои беа причините за бојкотот, политички, педагошки или психолошки? Дали изучување на македонскиот јазик во прво одделение, претставува преоптоварување за учениците? Зошто Албанците се почувствуваа дискриминирани со оваа одлука? Дали англискиот јазик треба да има приоритет во однос на македонскиот јазик во определување на годината за отпочнување на негово изучување?

За да се добие перцепција, пак, на моменталната состојба по предметот на анализа, втората серија прашања се однесуваа на Стратегијата за интегрирано образование и на можни идни решенија кои ќе ги задоволат засегнатите страни. Во оваа насока беа поставени следните прашања: Кое е мислењето за Стратегијата за интегрирано образование и зошто истата наиде на отпор кај албанската заедница? Дали проектот за интегрирано двојазично образование би било прифатливото решение и дали јазикот на другите немнозински заедници треба да има статус на обиглатен предмет во училиштата каде мнозинското население припаѓа на една од немнозинските заедници во Република Македонија?

ПРАВНА РЕГУЛАТИВА И НАСТАВЕН ПЛАН ЗА ИЗУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД УЧЕНИЦИТЕ ОД НЕМНОЗИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ

Уставот на Република Македонија одредува дека на целата територија на Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Други службен јазик и нивните писма се: јазикот што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните, според определбите наведени во членот 7 од Уставот, односно албанскиот јазик и оние јазици и писма што се користат од најмалку 20 % од граѓаните во единците на локалната самоуправа, односно турскиот, ромскиот и српскиот јазик. Други јазици кои се водат како мајчин јазик на деловите од народите кои ја конституираат Република Македонија се влашкиот и бошњачкиот јазик. Изучувањето на горенаведените јазици е уставно и законски уредено и се спроведува преку образовниот систем, кој согласно со уставниот член 44 е достапен под еднакви услови за секого. Според Уставот на Република Македонија и Законот за основно образование од 2008 година, македонскиот јазик и кирилското писмо е наставен јазик во образованието, а за припадниците на заедниците кои наставата ја следат на својот мајчин јазик и писмо, изучувањето на македонскиот јазик е задолжително и отпочнува во IV одделе-

ние.³⁶ Според наставниот план, кој е регулиран со членот 25 од горенаведениот закон, македонскиот јазик се изучува со 2 часа неделно или 72 часа годишно во IV, V, VIII и IX и 3 часа неделно или 108 часа годишно VI и VII. Наставниот план беше дел од анализата во студијата насловена: Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието, подготвена од страна на УНИЦЕФ во 2009 г. Резултатите добиени од оваа студија покажаа дека учениците кои посетуваат настава на другите јазици задолжително и навремено започнуваат да го учат македонскиот јазик, додека учениците кои посетуваат настава на македонски јазик не се обврзани да учат јазик на другите побројни етнички заедници, и покрај тоа што задолжително треба да учат втор странски јазик. Наставниот план и наставната програма беа дел и од анализата направена од страна на Високиот комесаријат за малцински прашања на ОБСЕ во 2008 година. Од препораките за интеграција во образованието дадени од комесарот за малцински прашања, се констатира дека образованието на мајчин јазик е унапредено и дека образовните права на немнозинските заедници се видно подобрени, но дека сепак постои сегрегација по етничка и јазична линија и дека учениците не се сретнуваат и не работат заедно (UNICEF, 2009, стр. 21). Меѓу другото, во извештајот се препорачува дека е потребно што е можно најрано да се обезбедат курсеви по македонски јазик во образовната кариера, дека македонскиот јазик треба да се воведо во основните училишта уште од прво одделение, наместо од трето одделение (Зафировски Е., Поповска А., Нова Македонија, 2010) и дека е потребно развивање на стратегија за интегрирано образование. Со цел да се направи јасна и значителна промена во општиот пристап во образовниот систем според мултиетничката реалност во земјата, ОБСЕ и Министерството за образование и наука го подготвија документот „Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија“. Врз основа на овој документ, министерот за образование и наука во август 2009 година го донесе решението за измени и дополнување на наставниот план за воспитно-образовната дејност на деветгодишното основно училиште, во кое, меѓу другото, се предвидува отпочнување на фонетичко изучување на македонскиот јазик за учениците од немнозинските заедници од прво одделение, со одделенски наставник. Ова решение предизвика остра реакција кај албанската заедница, која кулминира со бојкот на наставата.

РЕАКЦИИ НА ОДЛУКАТА ЗА ИЗУЧУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД УЧЕНИЦИТЕ НА НЕМНОЗИНСКИТЕ ЗАЕДНИЦИ ВО ПРВО ОДДЕЛЕНИЕ (АНАЛИЗА НА ИЗЈАВИ ДАДЕНИ ВО МЕДИУМИТЕ)

Со цел да се добие перцепција околу причините за организирање на бојкотот на наставата по македонски јазик во текот на учебната 2010 година, во овој дел на студијата се анализирани изјавите и мислењата дадени по ова прашање, во медиумите, на јавните дебати, како и образложенијата изнесени во барањето за покренување постапка за оценување на уставноста на министерското решение.

Бојкотот на наставата по македонски јазик во прво одделение во кој учествуваа 7.500 ученици и наставници отпочна во јануари 2010 година и беше спроведен во скоро сите паралелки со албански и во некои паралел-

³⁶ Со член 48 од Уставот и чл. 9 од Законот за основното образование се одредува задолжително изучување на македонскиот јазик од учениците од немнозинските заедници, додека во чл. 42 од истоимениот закон за основното образование е наведено дека наставата по македонски јазик за учениците од немнозинските заедници, во IV и V одделение, не ја изведува одделенски наставник.

ки со турски наставен јазик во училиштата во Гостивар, во Тетово, во Кичево, во Дебар и во Чаир (Стојанчевска В., Време, 2010). Спроведувањето на бојкотот беше организиран по одлука на градоначалниците, а врз основа на претходна потпишана петиција³⁷ од страна на 14.000 граѓани родители и наставници. Од анализата на тогашните дадени изјави за медиумите, од страна на директорите на училиштата, во кои беше организиран бојкотот, се заклучува дека главните причини за него-во организирање се психо-физичкото оптоварување на првачињата и противзаконското донесената одлука (Стојанчевска В., Време, 2010/Тоевски С., Дојче веле, 2010). Како други причини, се издвојуваат оние дека: одлуката има политичко-партиска позадина и дека со неа учениците Албанци се дискриминирани и доведени во нерамноправна положба во однос на учениците Македонци (Трајковска М., Дневник, 2010/Алсат, 2010). Наспроти ова, Реџеп Али Чупи, директорот на Управата за унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, истакна дека од теренот е утврдено дека нема никаков отпор од родителите на учениците од мнозинските заедници и дека одлуката е прифатена од сите пет помали мнозински заедници, оценувајќи ја како исклучително значајна (Стојанчевска В., Време, 2010). Идноврзувајќи се на оваа изјава, интересно е да се напомене дека сепак инволвиран во бојкотот беа и учениците турци во некои училишта од општина Чаир, додека истиот не беше спроведен во кумановскиот регион, во училиштето „Неџати Зекирија“, во Центар Жупа и во училиштето „Кемал Ататурк“ од Гостивар, каде учениците Албанци и Турци, поддржани од своите родители, ја следеа наставата. Во однос на учениците Турци кои беа инволвиран во бојкотот, Кенан Хасипи, од Демократската партија на Турците, изјави дека неговата партија не се противи на одлуката децата Турци да учат македонски, додека раководителот на образовниот сектор на општина Чаир, Шефкет Зеколи, објасни дека учениците Турци ако сакаат да учат, можат, но појасни дека директорите на училиштата ја спроведуваат општинската одлука (Поповска А., Нова Македонија, 2010). Изнесеното погоре предизвикаа бурни реакции во јавноста, заради која причина во јануари 2010 година беа организирани јавни дебати, со цел стручно и без политички ставови да се дојде до одредени одговори и решенија. Според изјавите и стручното мислење на албанските експерти и интелектуалци кои учествуваа на дебатата на која се дискутираше за преоптовареноста на учениците (организирана на Филозофскиот факултет во Скопје при УКИМ), се заклучува дека изучувањето на македонскиот јазик претставува потреба и обврска и дека она што се спори не е неговото изучување, туку возраста од која треба да започне неговото изучување во училиштата (Стојанчов С., Радио Слободна Европа, 2010/ ТВ Алфа, 2010). Мислењето на македонските интелектуалци и експерти, учесници на дебатата е спротивно од онаа на албанските. Така, универзитетскиот професор Бранислав Саракањац и професорот по лингвистика Димитар Митев тврдат дека учењето втор јазик е добро ако се отпочне уште од најрана возраст; поранешниот министер за образование Ненад Новковски, пак, ја гледа грешката во приоритетот на англискиот јазик во однос на македонскиот (Стојанчов С., Радио Слободна Европа, 2010); додека Мите Стефановски, советник по македонски јазик од бирото за развој на образованието, објаснува дека наставната програма нуди реализација на изучување и творење преку форми на слушање, игри и разговор и дека истата не би претставувала преоптовареност (Вренизи Н., А1 ТВ, 2010). На дебатата, пак, одржана на државниот универзитет во Тетово, на тема „Учењето на македонскиот јазик од прво

одделение, уставно или не“, каде учествуваа професори од повеќе правни факултети, беа изнесени повеќе спротивставени мислења, поделени по етничка основа. Според Агим Нухиу, одлуката на министерот е неуставна и дискриминаторска, додека Осман Кадриу образложи дека јазикот е законска материја и дека тоа како такво не може да се реши со одлука на владата или на министерот и дека истото ги влошува кривките меѓуетнички односи (Јовановски З., А1 ТВ, 2010). На ова, Јове Кеке-новски одговори дека министерот има право да донесе ваква одлука според законските регулативи, додека Тања Каракамишева дополни дека треба да се следи правната регулатива и дека тезата е апсолутно погрешно поставена (Јовановски З., А1 ТВ, 2010).

Бојкотот на наставата продолжи сè до крајот на учебната година и кулминира со поднесување барање³⁸ за отпочнување постапка за оценување на уставноста и законитоста на актот означен во точка 2 од министерското решение. Во иницијатива за оспорување на решението, во основа, се издвојуваат четири причини.

Првата причина е дека решението не е во согласност со член 8 став 1 алинеја 4 од Уставот, бидејќи Владата на Република Македонија, како носител на извршната власт се меша во надлежностите на Собранието на Република Македонија, како носител на законодавната власт, со што се крши основното уставно начело на поделба на власта.³⁹ Обврската, пак, која произлегува од одлуката, т.е. изучување на македонскиот јазик од прво одделение е во спротивност со членот 42 став 5 од Законот за основното образование, според кој се востановува изучување на македонскиот јазик за учениците Албанци од четврто одделение.

Втората причина е дека решението е спротивно на членот 2 од Законот за основно образование од 2008 г. со кој, меѓу другото, се забранува дискриминација по национална припадност во остварување на правата од основното воспитание и образование, утврдени со овој закон. Третата причина е дека решението е во спротивност со целите на основното образование, кои се прокламира-ни во одредбите на членот 3, став 2 од Законот за основното образование⁴⁰ и дека истата не соодветствува со основните образовни и педагошки принципи и предизвикува дополнителен товар кој би влијаел негативно на психо-физичкиот развој на учениците и би создавал негативен психолошки ефект придружен со демотивирачко влијание за следење на наставата и репулсивно дејство кон учењето и училиштето.

Четвртата причина е дека со решението директно се крши начелото на еднаквост на службените јазици во РМ, изразено преку амандманот V од Уставот и членот 9 од Уставот на Република Македонија. Како образложение на ова во иницијативата се објаснува дека учениците Албанци се обврзани во прво одделение да изучуваат два немајчини јазици, а учениците Македонци само еден, при што Албанците се доведувале во нееднаква положба при следење на воспитно-образовниот процес.

АНАЛИЗА НА МИСЛЕЊАТА ДАДЕНИ ВО ИНТЕРВЈУАТА ВО ОДНОС НА УСВОЈУВАЊЕ НА СТРАТЕГИЈАТА ЗА ИНТЕГРИРАНО ОБРАЗОВАНИЕ

Уставниот суд, по повод барањето за поведување постапка за оценување на уставноста на министерското

38 Демократската младина на Албаниците поднесе две, а НВО Реалитети поднесе една иницијатива за покренување постапка за оценување на уставноста на горенаведеното решение.

39 За она што се однесува за подзаконските акти, се наведува дека треба да бидат во согласност со Уставот на Република Македонија и законот, што било предвидено во членот 51 од Уставот

40 Една од главните цели на овој член е хармоничен, интелектуален, емоционален и социјален развој на учениците, соодветно на нивните способности.

37 Петицијата за повлекување на одлуката беше спроведена по иницијатива на здружението Илирикум либертас и НВО Реалност.

решение, а врз основа на членот 110 од Уставот на РМ и членот 71 од Деловникот на Уставниот суд, на 2 јуни 2010 година донесе решение за поведување постапка, а на 14 јули истата година донесе одлука за укинување на точка 2 од оспореното решение.⁴¹ Како резултат на оваа одлука, министерот го укина оспореното решение, но набргу потоа ја промовира Стратегија за интегрирано образование, која беше усвоена на седница на Владата во октомври 2010 година. Според документот на кој се темели оваа стратегија, запознавањето на македонскиот јазик, преку игра, треба да отпочне во првиот период од образованието (од I до III одделение), додека факултативното и изборно изучување на јазиците на другите етнички заедници би се спровело доколку постои интерес кај најмалку 24 ученика за изучување на јазикот. Имплементирањето на оваа точка од стратегијата е препуштено на волјата на родителите, кои треба да одлучат во кое одделение нивните деца ќе отпочнат со изучување на јазиците (Шпиц, 2010). Иако оваа стратегија нема законска позадина и сè уште не е вклучена во наставниот план, истата повторно наиде на отпор во дел од општините каде живее албанско население. Имено, ставот на родителите, кој беше пренесен преку претставниците на образовниот сектор во овие општини, е дека стратегијата е наметната, неприфатлива и нема да се применува.

заради непостоење реципроцитет⁴² (Тоевски С. Дојче Веле, 10. 2010). На овие изјави се огласи Линдита Казими, заменик-министерот за образование, која објасни дека Стратегијата не е закон, туку документ; дека се разликува од претходно донесената министерска одлука; дека изучувањето на македонскиот јазик не преставува услов ни за училиштата ниту за родителите и неговото изучување е предвидено да биде организирано преку игра, на фигуративен начин и дека тоа не нарушува ништо од законот за учење на македонски јазик во четврто одделение (Тоевски С. Дојче Веле, 10. 2010).

Од горенаведеното, се заклучува дека иако Стратегијата има порелаксиран пристап за изучувањето на службениот јазик уште од најраната возраст, истата наиде на отпор од истите причини за кои беше одбиено и министерското решение. Заради оваа причина и со цел да добиеме сегашна перцепција на педагошките и правните аспекти поврзани со прашањето на темата изучување на македонскиот јазик од учениците од мнозинските заедници, како и за изнаоѓање на препораки за идни можни решенија по ова прашање, беа направени интервјуа со експерти и политички личности, како и со претставници од владини органи и невладини организации. Во интервјуата беа вклучени блок-прашања поделени во два групи, кои подетално ќе бидат изложени во следните две потточки.

41 Земајќи ја предвид законската регулатива и образложенијата изнесени во барањето за поведување постапка, Уставниот суд оцени дека наодите за дискриминација и за повреда на начелото за еднаквост и на начелото на службените јазици се неосновани, поради што не се впушти во нивна анализа. На седницата одржана на 14 јули 2010 г., пак, Уставниот суд одлучи дека оспорениот акт не е операционализација на законот, т.е. нема за цел извршување на законот; дека точка 2 од решението ги надминува рамките на министерската регулативна функција и заради што основано е поставувањето на прашањето за согласност на оспорениот акт со член 8 став 1 алинеја 4 од Уставот; дека оспорениот акт постапува надвор од рамките предвидени со член 42 став 5 од Законот за основното образование, затоа што истиот нема право ни обврски да воведува обврска за изучување на јазикот од прво одделение. Види, Решение У. број 70/2010_0_ од 02.06.2010 и У. број 284/2009_0_1 од 14.07.2010.

42 Нафие Зендели и Керамидин Селими од општина Гостивар го пренесоа ставот на родителите за неприфаќање на стратегијата. Илџаз Халими од општина Тетово нагласи дека во Македонија постојат два службени јазици и дека треба да постои реципроцитет во наметнување на нештата. Шефкет Зеколи од општина Чаир, пак, изјави дека законот е функционален, а доколку се применува стратегијата, треба да се воведат измени во однос на реципроцитетот.

Мислења во однос на причините за бојкотот на наставата и приоритет во изучување на јазиците

Во првиот дел од интервјуата беа поставени прашања во однос на тоа: кои беа причините за бојкотот на наставата по македонски јазик во учебната 2009/2010 година. Првото прашање се однесуваше на тоа дали причините за бојкотот имаа политичка, педагошка или психолошка позадина. Според Мите Стефановски⁴³, бојкотот беше резултат на повеќе причини, и тоа: избрзано имплементирање на решението од второто полугодие на учебната година; неподготвеност на теренот за негово имплементирање; и чувството на дискриминираност, кое го предизвика одлуката кај албанската заедница (интервју, јуни 2011 г.). Слично мислење даде и Абдурахман Алити. Според него, причината не лежи во противзаконитоста на актот, туку во начинот на донесување на одлуката, кој предизвикал чувство на дискриминираност и психолошки отпор за нејзино прифаќање (интервју, јуни 2011 г.). Според Нухи Дерлишта, бојкотот немаше никаква политичка позадина и главната причина за негово организирање беше преоптовареноста на учениците (интервју, јуни 2011 г.). Изет Меџети одговори дека причините за бојкотот беа повеќебројни, но дека највлијателна беше онаа изнесена од родителите во однос на преоптовареност на учениците (интервју, јуни 2011 г.). Тој, како и Исмаил Демировиќ, објасни дека пред да се отпочне со спроведување на одлуката, требало да се види кое е јавното мислење и да се консултираат родителите и учениците, т.е. оние кое директно се засегнати со проблемот (интервју, јуни 2011 г.).

На прашањето дали Албанците се почувствуваа дискриминирани затоа што без нивна консултација се одлучувало за прашање со кое директно се засегнати и тие, Абдурахман Алити одговори дека токму тоа е проблемот и дека на прашањето требало да се пристапи со порелаксиран однос, а не во облик на наредба, додека Изет Меџети изјави дека токму еден од проблемите до 2001 беше мајоризацијата и дека најсоодветен начин за пристап на проблемот е организирање јавни дебати (интервјуа, јуни 2011 г.).

Во однос на прашањето за преоптовареноста на учениците од мнозинските заедници за изучување на македонскиот јазик, паралелно со мајчиниот јазик и англискиот јазик, во прво одделение, Мите Стефановски објасни дека програмата за изучување на македонскиот јазик не би претставувала преоптовареност затоа што предвидувала запознавање на јазикот преку игра⁴⁴, која би била добра основа за продолжување на изучувањето на јазикот во четврто одделение, напоменувајќи дека одлуката не вовела ништо ново затоа што според наставниот план од 1983 до 1990 година, македонскиот јазик веќе се изучувал од I до VIII одделение со 2 часа неделно, а од 1990 до 1996 година со 3 часа неделно (интервју, јуни 2011 г.). Според сите албански испитаници, познавањето на македонскиот јазик е предност и неминовна потреба за интегрирањето на секој граѓанин (интервјуа, јуни 2011 г.). Според Нухи Дерлишта, изучувањето на македонскиот јазик е оптимално да отпочне како што предвиделе експертите, т.е. од четврто одделение, објаснувајќи дека учениците најпрвин треба да се запознаат со својот мајчин јазик и да ги совладаат ве-

43 Во периодот од 13 до 24 јуни 2011 г. беа направени повеќе интервјуа со релевантни личности на тема изучување на македонскиот јазик од учениците на мнозинските заедници, кои поединечно се наведени во воведот, односно во методолошката рамка како и во прилогот на интервјуирани лица, на оваа студија.

44 Програмата била подготвена според наставните програми за изучување на странските јазици, преку игра и врз основа на консултации со искуства применети во училиштата во Војводина во Република Србија.

штините за изучување на јазикот, а потоа да изучуваат нови јазици (интервју, јуни 2011 г.). Тој, натаму, изјави дека десетгодишното изучување на македонскиот јазик во основното и средното образование е сосема доволно за негово познавање (интервју, јуни 2011 г.). Во однос на изучувањето на англискиот јазик во прво одделение, тој одговори дека совладувањето на англиската азбука е полесно заради латинското писмо и заради претходни познавања на јазикот стекнати преку компјутерски работи (интервју, јуни 2011 г.). Според Изет Меџети, пак, запознавањето на јазикот на сограѓанинот треба да отпочне уште од предучилишна возраст, како во примерот на групата Мозаик⁴⁵ во градинката „Росица“ во општина Чаир, но сепак се изјасни дека изучувањето на македонскиот јазик во основното образование треба да отпочне од трето или четврто одделение, а со англискиот јазик да се продолжи од прво, заради неговата перспективност и потребата која се јавува во работата со компјутери (интервју, јуни 2011 г.). Според Абдурахман Алити, изучувањето на македонскиот јазик треба да отпочне во второ одделение, а на англискиот јазик во четврто одделение или, пак, двата јазици да се изучуваат паралелно (интервју, јуни 2011 г.). Тој беше дециден во мислењето дека изучувањето на јазиците не претставува преоптовареност и како пример го посочи образовниот систем на училиштето НОВА, каде наставата се одвива на англиски јазик, каде се изучува и македонскиот јазик и дека учениците Албанци немаат проблем со тоа. Никола Младеновиќ, Аџер Иметовска Јавуз и Исмаил Демировиќ сметаат дека изучувањето на македонскиот јазик не претставува преоптовареност, туку предност и дека досега се нема јавено проблем околу тоа прашање (интервјуа, јуни 2011 г.)⁴⁶. Според нив, службениот јазик (македонскиот) треба да има предност во изучувањето во однос на англискиот јазик. При ова, Аџер Иметовска-Јавуз посочи и на еден пропуст кој се однесува на укинувањето на турскиот јазик како изборен предмет. Меѓу другото, во контекст на истражуваната тема беше поставено и прашањето во однос на статусот на албанскиот јазик како службен јазик и негово изучување од страна на учениците од другите заедници, вклучувајќи ја и македонската. На ова прашање Абдурахман Алити даде одговор дека дилемата околу службеноста на албанскиот јазик останува неразјаснета затоа што одредбата не е прецизна и како решение предлага албанскиот јазик да се изучува како факултативен јазик од страна на другите, уште од најрана возраст (интервју, јуни 2011 г.). Изет Меџети како одговор го посочи веќе споменатиот модел Мозаик, за кој изрази позитивно мислење (интервју, јуни 2011 г.).

Мислења во однос на Стратегијата за интегрирано образование и препораки за идни решенија

Во вториот дел од интервјуата беа поставени прашања кои се однесуваа на Стратегијата за интегрирано образование и на идните можни решенија за изучување на македонскиот јазик и другите јазици од немнозинските заедници.

⁴⁵ Групата Мозаик е модел на двојазично и мултикултурално предучилишно образование, кое предвидува преку игра и активности, децата од 3 до 6 години од македонска и албанска националност да ги учат двата јазици. Овој проект е реализиран од НВО „Потрага по заедничка основа“ од Скопје уште од септември 1998 година, а со финансиска поддршка на Швајцарската агенција на соработка и развој и на Шведската меѓународна агенција за развој „Мозаик“.

⁴⁶ Наставата на српски се спроведува во скопскиот и кумановскиот регион. Учениците Бошњаци се образуваат на македонски (Батинци), на српски (Љубин) и експериментално на бошњачки јазик (Велес). Турскиот јазик е наставен јазик во 36 училишта во 17 општини во Република Македонија. Во некои од нив настава се спроведува дури ако има и мал број ученици. Единствен проблем е непостоење учебници на турски јазик за наставата во средните училишта.

Првото прашање се однесуваше на тоа кое е мислење то за Стратегијата за интегрирано образование и зошто истата најде на отпор кај албанската заедница. Според Нухи Дерлишта, причината останува иста од претходно, т.е. преоптовареноста на наставата, додавајќи дека е направен пропуст во неорганизирање јавни дебати со стручни личности пред донесување на истата (интервју, јуни 2011 г.). И Изет Меџети посочи на истиот пропуст и додаде дека добар пример за запознавање на јазикот е проектот Мозаик (интервју, јуни 2011 г.). Според Нухи Дерлишта, Стратегијата не е прифатлива од повеќе причини, и тоа прво заради методот на повторно наметнување на нештата, без претходна консултација или вклучување јавно мислење преку јавни дебати, второ, заради причина на нејзино евентуално злоупотребување во некои училиштата каде паралелките со ученици Албанци се помалку бројни, посочувајќи ги како пример училиштата во Лисиче и во Ѓорче Петров и трето, заради потреба од измена на содржината на точката која го уредува прашањето на наставната програма. На прашањето дали една од причините е немање реципроцитет, како што некои претставници изјавија во медиумите, тој одговори дека не се работи за реципроцитет, туку за преоптовареност, истата причина за која беше одбиено и министерското решение (интервју, јуни 2011 г.). Сличен одговор беше даден и од Изет Меџети, според кој сè што е принудно е неприфатливо, дека треба да се изнајде методот на донесување решенија и дека запоставување на Албанците и нивно третирање како граѓани од втор ред и во овој случај, наметнаа јавување отпор кон истата. Во однос на реципроцитетот, тој одговори дека тоа прашање не претставува проблем и дека најважно од сè е да се изгуби чувството на страв (интервју, јуни 2011 г.). Сличен одговор даде и Абдурахман Алити, според кој уште постои страв и чувство на неинволвираност и дека најважно од сè е истото да се отстрани (интервју, јуни 2011 г.). Според мислењето на Мите Стефановски, Стратегијата е добра, но додека не влезе во наставниот план и програмата, нема да може да се применува и дека како таква постои како неформален документ, т.е. нема сила на спроведување (интервју, јуни 2011 г.). На моето прашање: доколку Стратегијата се озакони, дали родителите ќе се одлучат за изучување на македонскиот јазик од прво одделение, тој одговори дека сега засега нема иницијатива и дека за имплементирање на истата треба да се направи добра подготовка со објаснување и инволвираност во дискусија на наставниците и на родителите. Како добар пример на горенаведената подготовка го посочи пилот-проектот на невладината организација Нансен дијалог центарот од Скопје, за двојазично основно образование, спроведен во училиштето „Фридрих Нансен“ во општина Јегуновце⁴⁷. На истото прашање, Саше Стојковски најпрвин објасни дека Стратегијата тргнува од моделот на двојазично образование, имплементиран во општина Јегуновце, а дека причините за нејзино неприфаќање се прво, постоење некоординираност на политичко ниво (и за да биде прифатена, треба да се консултираат сите политички страни) и второ, неприфаќање на точката што го уредува прашањето за изучување на македонскиот јазик, за која Нансен дијалог центарот понудил сугестии во нацрт-верзијата, но истите не биле прифатени (интервју, јуни 2011 г.). Имено, тие предлагале во Стратегијата да се вметне истиот модел на интегрирани двојазични активности, а изучувањето на македонскиот јазик да отпочне од четврто одделение. Тој посочи дека

⁴⁷ Според моделот за двојазично интегрирано образование на Нансен во ова училиште наставата се изведува на мајчин јазик на секоја заедница, т.е. македонски и албански, додека активностите за интегрирано образование се организирани во секции во кои двата јазици се еднакво застапени. Модел на Нансен за двојазично интегрирано образование.

нивниот проект⁴⁸ донел солидни резултати, земајќи го како пример барањето на самите ученици Македонци во Жилче за воведување кабинет по албански јазик и на учениците Албанци од училиштето во Шемшево за воведување кабинет по македонски јазик. Во овој контекст ги спомена и резултатите од евакуацијата за познавање на немајчиниот јазик, кои покажаа дека учениците Албанци добро го познаваат јазикот веќе во трето одделение, додека македонските се малку послаби во познавањето на албанскиот јазик. (интервју, јуни 2011 г.).

Во однос на идните решенија за изучување на македонскиот јазик од најраната возраст и во однос на изучување на јазиците на мнозинските заедници беа поставени прашањата дали проектот за интегрирано двојазично образование, имплементиран во училиштето во Јегуновце би било прифатливото решение и дали јазикот на другите мнозински заедници треба да има статус на обигаторен предмет во училиштата каде мнозинското население припаѓа на една од мнозинските заедници во Република Македонија.

Според Мите Стефановски, во училиштата во локалната единица каде мнозинското население припаѓа на една од мнозинските заедници, јазикот на таа заедница не треба да биде воведен како обигаторен, туку како изборен предмет или во облик на дополнителни часови, на ненаметлив начин, кој според него е поприфатлив (интервју, јуни 2011 г.). Како пример го даде изучувањето на албанскиот јазик како изборен предмет, кој беше воведен во наставниот план, врз основа на претходно спроведена анкета со учениците од другите заедници во Тетово. Во овој контекст нагласи дека доколку се подготви теренот и релаксирано се пласираат понудите, истите би донеле подобар резултат, истакнувајќи дека 60 % до 70 % од учениците Македонци во тетовските училишта го избираат албанскиот јазик како изборен во шесто одделение, кој според наставниот план ако се избере во шесто се изучува консекутивно до деветто одделение (интервју, јуни 2011 г.). На слични резултати посочи и Нухи Дерлишта кој рече дека побарување на наставен кадар, за изучување на албанскиот јазик, имало и од две училишта од општина центар, меѓу кое и „Песталоци“, каде мнозинскиот број ученици се Македонци (интервју, јуни 2011 г.). Во овој контекст изјави дека во образованието не треба да се меша политиката затоа што тоа би имало негативен ефект. Идејата за избор за изучување на јазикот, според него, е идеална и дека албанскиот јазик станува веќе потреба, било за подобра комуникација во мултиетничките средини, било за комуникација со земјите од соседството, Косово и Албанија (интервју, јуни 2011 г.). Во однос на истото прашање, Абдурахман Алити одговори дека изучувањето на албанскиот јазик може да се воведо како факултативен предмет во училиштата во локалните единици каде албанското население е мнозинство и за прифаќање на таа одредба треба да се подготват родителите, посочувајќи ги како пример резултатите од двојазичното основно образование во општина Јегуновце (интервју, јуни 2011 г.). Изет Меџети по ова прашање како решение уште еднаш го посочи примерот на проектот Мозаик, кој треба да се промовира и во други градинки, како и во повисоките степени на образование, нагласувајќи ја незаконската обврска на промоцијата (интервју, јуни 2011 г.). Аџер Иметовска-Јавуз нагласи дека не се согласува со воведување на обигаторноста за изучување на другите јазици, објаснувајќи дека поважна е желбата и релаксираното пласирање за изучување на јазиците (интервју, јуни 2011 г.).

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заклучоци

Постои уставна и законска рамка за изучување на македонскиот јазик

Според Уставот и Законот за основно образование, изучувањето на македонскиот јазик е задолжително, но законската регулатива не одредува точно во кое одделение треба да отпочне изучувањето на јазикот, туку само дека наставата по македонски јазик за учениците од мнозинските заедници во IV одделение не ја спроведува одделенски наставник.

Причини за бојкотот на наставата и отпорот кај Албанците

Албанската заедница како причини за бојкотот ги наведува преоптовареноста на наставата и дискриминираноста на учениците Албанци во однос на учениците Македонци (поголем број јазици кои треба да се учат), како и дискриминираноста во однос на донесување на одлуката со која директно е засегната албанската заедница. Овие причини, како и прашањето за реципроцитетот, беа наведени и во однос на отпорот кон Стратегијата за интегрирано образование, која, според испитаниците Албанци, требала да биде донесена врз основа на консултации со оние кои директно ќе бидат вклучени во нејзиното спроведување и врз основа на мислења добиени од претходно организирани јавни дебати.

Поддршка на изучувањето на македонскиот јазик

Истражувањето покажа дека задолжителноста на изучувањето на јазикот подразбира дека истиот треба да се изучува во текот на целото образование.

Испитаниците Македонци и припадниците на другите мнозински заедници сметаат преоптовареноста на наставата не претставува проблем, затоа што оптимална возраст за изучување јазици е најраната возраст и дека главната причина за бојкотот на наставата е неподготвеноста на теренот.

Албанците се согласија дека познавањето на македонскиот јазик е неминовна потреба и со неговото запознавање треба да се отпочне уште во предучилишна возраст, додека неговото изучување не треба да оди паралелно со изучувањето на мајчиниот јазик, туку треба да отпочне во погорните одделенија.

Сите испитаници се согласија дека изучувањето на јазиците треба да потекне самоиницијативно од потребата на средината, а не да се наметнува. Како добри примери за тоа беа наведени проектот Мозаик за двојазично и мултикултурално предучилишно образование и моделот на Нансен за двојазично интегрирано образование.

Англискиот пред македонскиот?

Во однос на приоритетот на изучување на службениот јазик пред англискиот, испитаниците Македонци и припадниците на мнозинските заедници беа децидни во тоа дека изучувањето на македонскиот јазик треба да има предност. Скоро сите претставници на албанската заедница, пак, одговорија дека изучувањето на англискиот јазик не претставува преоптовареност, затоа што децата преку работата со компјутери веќе го познаваат истиот.

Препораки

Широк консултативен процес за значајни одлуки

Дека одлуките поврзани со образованието треба секогаш да тргнуваат од педагошкиот аспект и истите да немаат политичка позадина, дека пред да се донесе каква било одлука во оваа сфера, треба најпрвин да се испита јавното мислење на засегнатите страни, а потоа и стручното мислење на експертите.

⁴⁸ Проектот беше спроведен преку стекнување доверба кај претседателите на месните заедници, наставниците и родителите и преку дијалог и семинари и детално објаснување на истиот.

Појаснување на изучувањето на јазиците како предност, а не како облигаторност

Преку неформален начин треба да се објасни важноста на знаењето на службениот јазик за интегрирање во општеството и, исто така, потребата во мултикултуралната средина, од познавање на јазикот на другиот. Ако се избере ваков пристап, би можело да се очекува дека изучувањето на македонскиот јазик, па дури и на јазиците на другите заедници, а пред сè на албанскиот, би било доброволно прифатено и без постоење императивна регулатива на облигаторност.

БИБЛИОГРАФИЈА

ТВ Алфа (2010), **Изучување на македонскиот јазик, преоптовареност или не?**, ТВ Алфа, 14 февруари (интернет) Скопје, ТВ Алфа. Адреса: <http://vesti.alfa.mk/default.aspx?mid=36&eventid=18320> (Посетена во: јуни 2011)

Алсат, (2010), **ДПА ја обвини ДУИ за учењето на македонски во прво одделение**, Алсат, 16 јануари. (интернет) Скопје, Алсат. Адреса: <http://daily.mk/Alsat/dpa-ja-obvini-dui-za-uchenjeto-makedonski-vo-prvo-oddelenie/93479>. (Посетена во: јуни 2011)

Вренези Н. (2010) **Изучување на македонскиот јазик, преоптовареност или не?**, А1 ТВ, 14 февруари. (интернет) Скопје, А1. Адреса: <http://www.a1.com.mk/vesti/default.aspx?VestID=119875>. (Посетена во: јуни 2011)

Зафировски Е., Поповска А. (2010) **ОБСЕ пред две години препорачало изучување на македонскиот јазик**, Нова Македонија, бр. 21896, 29 јануари. (интернет), Скопје, Нова Македонија. Адреса: <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetail.asp?vest=129101050292&id=9&setIzdanie=21896>. (Посетена во: јуни 2011)

Закон за основното образование 2008. Скопје, Собрание на Република Македонија

Јовановски З. (2010) **Остра дебата околу македонскиот за Албанчињата**, А1 ТВ, 18 февруари. (интернет) Скопје, А1 ТВ. Адреса: <http://www.a1.com.mk/vesti/default.aspx?VestID=120068>. (Посетена во: јуни 2011)

Канцеларија на УНИЦЕФ (2009) **Студија за мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието**, Студија на случај, (интернет). Скопје, Канцеларија на УНИЦЕФ. Адреса: [http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionSm2\(3\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionSm2(3).pdf) (Посетена во: јуни 2011)

Министерство за образование и наука (2009) **Решение за измени и дополнување на Наставниот план за воспитно-образовната дејност на деветгодишно основно училиште, бр. 07-6323/1**, 27 август. Скопје, МОН.

Министерство за образование и наука на Република Македонија (2010) **Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија**, октомври. (интернет). Скопје, МОН. Адреса: http://www.mofk.gov.mk/images/stories/dokumenti/integrirano_obrazovanie/policy_paper_adopted_mk.pdf. (Посетена во: јуни 2011)

Nansen Dialogue Center (2008) **Модел Нансен за двојазично интегрирано образование**. (интернет). Скопје, НЦД. Адреса: http://www.nansen-dialogue.net/ndcskopje/index.php?option=com_content&view=article&id=592&lang=mk. (Посетена во: јуни 2011)

OSCE Office of the High Commissioner on National Minorities (2008) **Recommendations of promoting Integration through Education**, 25 јануари.

Поповска А. (2010) **Во албанските распореди на часови нема предмет албански јазик**, Нова Македонија, бр. 21889, 21 јануари. (интернет) Скопје, Нова Македонија. Адреса: <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetail.asp?vest=121101019318&id=9&setIzdanie=21889>. (Посетена во: јуни 2011)

Службен весник на Република Македонија (2008) **Службен весник на Република Македонија бр. 103**, 19 август. Скопје СВРМ.

Службен весник на Република Македонија (2010) **Службен весник на Република Македонија, бр. 98**, 21 јули. Скопје СВРМ.

Стојанчевска В. (2010) **Првачињата Албанци ја бојкотираа наставата, празни клупи на часот по македонски**, Време, бр. 1874, 21 јануари. (интернет) Скопје, Време. Адреса: <http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=5&tabid=1&EditionID=1920&ArticleID=131654>. (Посетена во: јуни 2011)

Стојанчов С. (2010) **Изучувањето на македонскиот јазик неспорно**, 20 јануари, <http://www.makdenes.org/content/article/1934473.html>. (Посетена во: јуни 2011)

Тоевски С. (2010) **Бојкотот почнува?**, Дојче веле, 20 јануари. (интернет) Скопје, Дојче веле. Адреса: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,5148611,00.html>. (Посетена во: јуни 2011)

Тоевски С. (2010) **Албанчињата ќе учат македонски, ако и Македончињата учат албански?** Дојче веле 31 октомври. (интернет) Скопје, Дојче Веле. Адреса: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,6161547,00>. (Посетена во: јуни 2011)

Трајковска М. (2010) **Македонскиот стана главен проблем**, Дневник, бр. 40332, 12 јануари. (интернет) Скопје, Дневник. Адреса: <http://www.dnevnik.com.mk/default.asp?itemID=9FB59BED2A6A074DB583527BF3E8CED3&arc=1> (Посетена во: јуни 2011)

Устав на Република Македонија 1991, Скопје, Собрание на Република Македонија

Уставен суд на Република Македонија, (2010) **Решение У. број 70/2010_0_0, 02 јуни**. (интернет), Скопје, УСПМ. Адреса: http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf/ffc0feee91d7bd9ac1256d280038c474/cd46_4d2b83faaf68c1257762036d926?OpenDocument (Посетена во: јуни 2011)

Уставен суд на Република Македонија, (2010) **Решение У. број 284/2009_0_од 14 јули**. (интернет), Скопје, УСПМ. Адреса: http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf/ffc0feee91d7bd9ac1256d280038c474/cd46_4d2b83faaf68c1257762036d926?OpenDocument (Посетена во: јуни 2011)

Шпиц (2010) **Македонски ќе учи кој од кога сака**, Шпиц, 8 октомври, (интернет) Скопје, Шпиц. Адреса: <http://www.time.mk/read/34c1b93076/8e46d1b1f1/index.html> (Посетена во: јуни 2011)

Интервјуа

Мите Стефановски, 2011 (советник по македонски јазик од Бирото за развој на образованието во Тетово), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Тетово, 13.6.2011

Нухи Дерлишта, 2011 (претседател на Сојузот на наставниците Албанци и член на Националната комисија за ученици), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Скопје, 20.6.2011

Сашо Стојковски, извршен директор на НДЦ, 2011, Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Скопје, 20.6.2011

Изет Меџети, 2011 (градоначалник на општина Чаир), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Скопје, 24.6.2011

Абдурахман Алити, 2011 (член и поранешен лидер на Партијата за демократски просперитет во Македонија), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Желино, 13.6.2011

Исмаил Демировиќ, 2011 (одговорен на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците и припадниците на заедниците и преставник за бошњачката заедница), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Скопје, 17.6.2011

Адет Иметовска-Јавуз, 2011 (заменик на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците и припадниците на заедниците и преставник на турската заедница), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници, Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Скопје, 17.6.2011

Никола Младеновиќ 2011 (претставник за српската заедница Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците и припадниците на заедниците), Изучување на македонскиот јазик од учениците на немнозинските заедници. Интервјето е направено од Јорданка Галева [лице в лице], Скопје, 17.6.2011